

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ

Узакбаева С.А.¹, п.ғ.д., профессор

Самархан А. С.², магистрант

^{1,2} Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ, Алматы, Қазақстан

¹e-mail: sahipzhamal.a@mail.ru

²e-mail: samarkhan.ayazhan@mail.ru

Андатпа. Мақалада шет елдердің арнайы және жалпы білім беретін мекемелерде инклюзивті білім беру тәжірибесі баяндалады, мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеуге қажетті әдістемелік және технологиялық негіздері қарастырылады.

Тірек сөздер: инклюзия, инклюзивті білім беру, мүмкіндігі шектеулі балалар, мүгедектер, арнайы психология.

Инклюзивті білім беру бүгінде әлемнің көптеген елдерінде білім беру саласындағы үкіметтік саясаттың ажырамас бөлігіне айналды. Шетелде инклюзивті білім беру бойынша жобаларды әзірлеу және енгізу ХХ ғасырдың 70-жылдарынан басталады. Осындай жобаларды іске асырудағы салыстырмалы түрде жақында болған тәжірибеге қарамастан, осы салада үлкен тәжірибе жинақталған. Бұл оқу-әдістемелік кешен, заң саласындағы құжаттарға, сондай-ақ осындай жобаларды іске асырудағы экономика мен технологияларға негізделеді.

Жалпы білім беретін мектептерге инклюзивті білім беруді енгізудің халықаралық тәжірибесі мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін жаңа мүмкіндіктер ашады. Бүгінгі таңда әлемнің 40-тан астам елінде осындай білім беру әдістері қолданылады. Германияда, Норвегияда, Францияда, Испанияда, АҚШ-та, Канадада және басқа да бірқатар дамыған елдерде мүгедектерді оқыту мәселелері инклюзивті білім беру әдістемелерінің көмегімен шешіледі [1].

Скандинавия елдерінде 20 жылдан астам уақыт бойы назар аударуды талап ететін және гиперактивті синдромы бар балаларға көмек көрсету бағдарламасы жүзеге асырылуда. Норвегиядағы психологиялық-педагогикалық көмек жүйесі оқушының құқығы ретінде жеке оқу жоспарына заңды түрде ендірілген, оның ерекшеліктерін ескереді. Атап айтқанда, дамуы бұзылған баланың жалпы білім беретін мектепте оқуға құқығы заңды түрде бекітілген. Оны жүзеге асыруда бірқатар шаралар әзірленген және олардың бәрі тиімді жүзеге асырылуда. Солардың ішінде негізгі дегендерін атап өтейік [2]:

1. Ата-аналар мен мамандар арасында білімді тарату технологиясы. Бұл технология мүгедек балалары бар ата-аналар бола алатын барлық ұйымдарға ақпарат таратуды көздейді. Ақпарат парақшалар, брошюралар, мерзімді басылымдар, танымал және ғылыми әдебиеттер түрінде таратылады.

2. Жалпы білім беру жүйесінде дамуында әртүрлі ауытқулары бар

балаларды инклюзивті оқыту технологиясы (Туретте синдромы, Аспергер синдромы, ақыл-ой кемістігі). Даму барысында белгілі бір проблемалары бар балалармен жеке жұмыс мынадай жұмыстардың аясында жүргізіледі [2]:

- оқытудың вариативтік жоспары (балалардың бірдей жас тобында әртүрлі деңгейдегі және мазмұндағы бағдарламалар бойынша оқуға құқығы заңды түрде бекітілген);

- сыныппен бірлесе өтетін жұмысты қысқарту, жеке өткізілетін жұмыс түрлерінің басым болуы;

- оқу әдістерін баланың мүмкіндігіне қарай қолдану (тапсырмаларды оқушының мүмкіндіктеріне байланысты күрделендіру; сабақта басқа оқушыларды алаңдатпай, мұқтаж балаларға жеке көмек көрсету, сабақта негізгі мұғалім ғана емес, көмекші – арнайы мұғалімнің де жұмыс жасауы);

- баланың сабаққа ынтасын ояту (ынталандырушы көмек, мұғалім балаға жұмысқа араласуға көмектеседі, оны эмоционалды түрде қолдайды; міндетті сабақты аяқтағаннан кейін балаға ұнайтын сабақты таңдау мүмкіндігі; демалу мүмкіндігі: тапсырманы орындамас бұрын мұғалім оқушыға тапсырманы сәтті аяқтағаннан кейін демалыс бөлмесінде (ойындар мен ойыншықтармен іргелес жабық бөлмеде) ойнау құқығына ие болады деп уәде бере алады); марапаттар мен сыйлықтар;

- баланың эмоционалды ерекшеліктеріне байланысты және баланың өтініші бойынша жүзеге асырылатын жұмыстар; арнайы оқытушыдан жеке көмек алу мүмкіндігі; әр оқу аптасында баламен келісім шартқа қол қою, онда бала мұғаліммен бірге нақты, қол жеткізуге болатын мақсаттарды анықтайды; өзін-өзі бағалау есебін жүргізу.

Жоғарыда аталған технологиялар Норвегияда, халық саны төмен және халықтың өмір сүру деңгейі ең жоғары елде таралған. Ресейде мұндай тәжірибелер Мәскеу қалалық психологиялық-педагогикалық университетінде сынақтан өтеді.

Швеция – инклюзивті білім берудің нысандары дамыған бірден бір белсенді ел. Мұнда мүмкіндігі шектеулі балалардың 80% - ы қарапайым мектептерге барады, олар үшін арнайы білім беру бағыттары жасалды. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың барлығы дерлік қарапайым балабақшаларға барады. Алайда, көру және есту қабілетінің толық жоғалуы немесе қатты төмендеуі, сөйлеу мүшелерінің ақауы немесе ақыл-ой дамуының кешігуі салдарынан қарапайым мектепке бара алмайтын балалар үшін арнайы мектептер бар. Шведтік білім беру жүйесінде жалпыұлттық жоспарлау мен басқару элементі маңызды. Оқу мақсаттарын, ұзақтығын, білім беру бағдарламаларының көпшілігін қаржыландыруды Парламент белгілейді. 1989 жылға дейін ел үкіметі жалпы білім беру бағдарламаларын әзірлеуге де қатысты.

Қазіргі уақытта Швецияда білім беру саласында көптеген реформалар жүргізілуде. 70-ші және 80 — ші жылдары бір жағынан еңбек нарығы мен жоғары білім беру жүйесінің қажеттіліктері, екінші жағынан оқушылардың қажеттіліктері мен талаптары арасында көбірек сәйкестікке қол жеткізу үшін

гимназиялық білім беруді жетілдіру бойынша бірқатар шаралар қабылданды. Швецияның арнайы білім беру агенттігі сонымен қатар отбасылар мен мектептерге кеңес беру және қолдау көрсету үшін жауап береді; іс жүзінде кеңес беруді нақты балаға жетекшілік ететін кеңесші жүзеге асырады. SIN кеңесшісі, мысалы, оқу пәндеріне қатысты ұсыныстар береді; муниципалды билікке ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқытуды оңтайлы ұйымдастыруға көмектеседі. Пән мұғалімдеріне арналған мектеп базасында қажет болған жағдайда қысқа біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастыра алады [3].

Швецияда интеграциялық оқыту әрекеттері 20 ғасырдың 60-шы жылдары басталады. Ал кейінгі жылдарда олар заңмен бекітіледі. 1980 жылы негізгі мектептің жаңа оқу жоспары қабылданады, онда мүмкіндігі шектеулі балаларды кешенді оқыту мәселесіне назар аударылады. Жеке оқушыны оқытудағы сәтсіздік немесе қиындық білімнің сәтсіз мазмұнының және мектеп пен мұғалімдердің жеткіліксіз жұмысының нәтижесі ретінде қарастырылады.

Жаңа оқу жоспарына сәйкес әрбір мектеп жұмыс бірлестіктерінен тұруы тиіс, олардың әрқайсысына 2-ден 4-сыныпқа дейін болуы мүмкін. 4-сыныптан тұратын әрбір бірлестікті оқу процесіне жауапты мамандар тобы қамтамасыз етеді. Командада мұғалімдер, дефектолог-мұғалімдер, психологтар (балалар және арнайы) қызмет етеді.

Балалар саны жағынан әр түрлі, бірақ мүмкіндіктері бойынша біртекті топтарға біріктіріледі, мысалы: математиканы меңгеруде қиындықтары бар топ, сөйлеу қабілеті бұзылған балалар тобы (есту қабілеті нашар).

Қиындықтарды жеңген балалар жоғары деңгейдегі топқа ауыса алады және, керісінше, қиындықтар туындаған кезде, ыңғайлы оқу режиміне ауыса алады. Мамандар әр оқушы үшін жеке даму және оқыту бағдарламаларын жасайды. Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған жеке бағдарламалар мектеп стандартына емес, оқушының нақты мүмкіндіктеріне бағытталған, сондықтан жеке пәндерді бағдарламадан шығаруға немесе басқа арнайы сабақтармен алмастыруға болады (есту қабілеті нашар балалар үшін бұл есту қабілетін дамыту сабақтары болуы мүмкін), сонымен қатар мектеп пәндерін мектептен тыс сабақтармен алмастыруға болады (мысалы, қалалық балаларды абилитациялау орталығында). Ата-аналар мен мектеп мұғалімдеріне кеңес беруді балалар абилитациясы орталығы және Швецияның Арнайы білім беру агенттігі қамтамасыз етеді. Агенттік белгілі бір бала туралы отбасы мен мектепке кеңес беретін кеңесшіні анықтайды. Логопедтік көмек мектепте (логопедтік сабақтар), сондай-ақ мектептен тыс жерлерде (клиникалар мен абилитациялық орталықтарда) көрсетіледі. Инклюзивті білім берудің таралуына қарамастан, Швецияда арнайы мектептер де сақталуда, онда интеграцияланған оқыту жағдайларына бейімделе алмағандарды бұзушылықтың ауыр түрлерімен жібереді, сондай-ақ жаппай мектептерде дамудың бұзылуының ауыр түрлерімен ауыратын балаларға арналған сыныптар бар.

Инклюзивті білім беру жүйесі дамыған тағы бір ел – Америка Құрама

Штаттары. Қазіргі уақытта АҚШ-та «Инклюжен» бағдарламасы жұмыс жасайды. Оның негіздері «оңалту актісі» және мүгедек балаларды оқыту туралы заңға сәйкес құрылады. 1973 жылы АҚШ Конгресі Колумбия округінің тәжірибесіне сүйене отырып, жергілікті мектептер жүйесінде арнайы білім беруді қажетті қаржыландыруды қарастыратын және білім беру бағдарламасын анықтауға жеке көзқарасты белгілейтін мүгедектерді оқыту туралы Заң қабылдайды (кейінірек бұл мүгедек адамдарды оқыту туралы заң деп аталады). Заң мүгедек балаларды арнайы мекемелерде оқытудан гөрі, оларға қажеттілігіне қарай қосымша көмек бере отырып, жалпы білім беретін мектептерде оқытуды жөн көреді. Инклюзияны «әр баланы қабылдау және оқыту тәсілдеріне бейімдеу» деп анықтауға болады. Мұндай білім беру моделі мүгедектігі бар баланы қалыпты балалармен оқуға болатындығын білдіреді. Бұл ақыл-ойы жетілмеген, мысалы, Даун синдромы бар балаларға да қатысты. Инклюзивті мектептер психологиялық, психикалық, әлеуметтік, эмоционалды, тілдік немесе басқа ерекшеліктеріне қарамастан барлық балаларға бейімделеді. Инклюжен моделіне негізделген білім АҚШ-та басымырақ болып, алайда Америкада олар мамандандырылған мектептерден бас тартпайды, бірақ баланы сол жерге орналастыру тек төтенше жағдайларда жүзеге асырылады [4].

Әлемдік қоғамдастыққа тән инклюзивті білім беруді дамыту үрдісі Ұлыбританияда да байқалады. Мүмкіндігі шектеулі балалардың жаппай мектепте оқуға құқығы заңмен бекітілген. 2014 жылы «балалар мен отбасылар туралы» заң күшіне енді, оған сәйкес мемлекет инклюзивті білім беру жүйесін дамытуға және мүгедек балаларды оқыту жолындағы кедергілерді жоюға міндеттенеді. Ұлыбритания мұғалімдері «денсаулық мүмкіндігі шектеулі балаларды» оқытудағы көптеген қиындықтарды қарапайым мектепте шешуге болатындығын дәлелдеген. 1946 жылы Ұлыбританияда «медициналық модель» дами бастады. Ол даму бұзылулары бар адамға күтім мен емдеуді қажет ететін науқас ретінде арнайы стационарлық мекеме аясында оң көзқарас тұжырымдамасына негіздеп даярланған. 1971 жылы Ұлыбритания үкіметі тұрғылықты жері бойынша қызметтерді дамытуға бағытталған бағдарламалардың негізін құрайтын мүмкіндіктері шектеулі адамдарды қолдау жүйесін жақсарту бойынша өз ұсыныстарын ұсынады [4].

Қорыта айтқанда, әлемдік қоғамдастықта білім берудегі инклюзивті білім беру жүйесін енгізу мен іске асырудың жаһандық тәжірибесінің болуы «инклюзивті білім беру» әлеуметтік жобасының өміршеңдігін бағалауға мүмкіндік береді. Барлық елдердің білім беру жүйесіне бірдей сәйкес келе беретін бірыңғай стратегия жоқ. Әйтседе, бір-бірінің тәжірибесін ала отырып, жаңа ізденістерді жалғастыра отырып және ең бастысы, балалардың қажеттіліктерін ескере отырып, Қазақстан мемлекетінің де мінсіз инклюзивті білім беру кеңістігін құратыны сөзсіз.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Узакбаева С. А., Бейсембаева А., Сарканбаева Г. Инклюзивное образование:

учебно методическое пособие – Алматы 2019 – 280 с.

[2] Министерство науки и образования Норвегии. Учимся вместе. Мелд.Ст. 18, 2010-2011. Правительственный отчет(сборник документов).

[3] Englund, T. (2005). The discourse on equivalence in Swedish education policy //Journal of Education Policy, 20(1), 39–57.

[4] Васильева П. В. Инклюзивное образование в США. — Текст: непосредственный //Молодой ученый. — 2018. — № 2 (188). — С. 94-96.

REFERENCES

[1] Uzakbayeva S. A., Beysenbayeva A., Sarkanbayeva G. Inklyuzivnoye obrazovaniye: uchebno metodicheskoye posobiye (Inclusive education: educational and methodical manual) – Almaty 2019 – 280 p. [in Rus]

[2] Ministerstvo nauki i obrazovaniya Norvegii. Uchimsya vmeste. (Norwegian Ministry of Science and Education. Learn together). Meld.St. 18, 2010-2011. Pravitel'stvennyy otchet(sbornik dokumentov). [in Rus]

[3] Englund, T. (2005). The discourse on equivalence in Swedish education policy .Journal of Education Policy, 20(1), 39–57. [in Rus]

[4] Vasil'yeva P. V. Inklyuzivnoye obrazovaniye v SSHA. (Inclusive education in the United States). — Tekst: neposredstvennyy. Molodoy uchenyy. — 2018. — № 2 (188). — P. 94-96. [in Rus]

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ПО РЕАЛИЗАЦИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Узакбаева С.А.,¹ д.п.н., профессор

Самархан А.С.,² магистрант

^{1,2} КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Казахстан, Алматы

1e-mail: sahipzhamal.a@mail.ru

2e-mail: samarkhan.ayazhan@mail.ru

Аннотация. В статье освещается опыт работы зарубежных стран по реализации инклюзивного образования в специальных и общеобразовательных учреждениях, рассматриваются необходимые методические и технологические базы работы с детьми с ограниченными возможностями здоровья.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивное образование, дети с ограниченными возможностями здоровья, инвалиды, специальная психология.

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN IMPLEMENTING INCLUSIVE EDUCATION

Uzakbayeva S.A.¹, d.p.s., professor

Samarkhan A.S.², master student

^{1,2} Ablai Khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

¹e-mail: sahipzhamal.a@mail.ru

²e-mail: samarkhan.ayazhan@mail.ru

Abstract. The article highlights the experience of foreign countries in the implementation of special and public institutions, discusses the necessary methodological and technological bases of work with children with disabilities.

Keywords: inclusion, inclusive education, children with disabilities, disabled people, special psychology.

Статья поступила 20.11.2020